

סקירת ספרים

Coming home: Media and returning Diaspora in Israel and Germany

Nelly Elias, Albany: SUNY Press, 2008, 175 pages

ברברה פפטץ*

תרגום: אלעד הורביץ

נלי אליאס ניסתה לחקור נושא מרתק: תפקידה של צריכת התקשורת בתהליך שילובם החברתי של מהגרים רוסיים לגרמניה ולישראל. השאלות הנשאלות במסגרת מחקר זה נוגעות בכעיה חשובה שבה נתקלות כל החברות הפוגשות זרמי הגירה גדולים: האם התקשורת יכולה לשמש כמתווכת לשילוב חברתי, תרבותי ופוליטי בעבור מהגרים בסביבות החברתיות החדשות, ומהם תפקידיה החברתיים של התקשורת במצבי המעבר הקיומיים של המהגרים הנמצאים בשלבי קליטה בחברה חדשה?

אליאס מציגה שתי שאלות נוקבות אלה בהתייחס לשתי קבוצות מהגרים ייחודיות: מהגרים יהודיים מרוסיה שעלו לישראל ומהגרים גרמניים ממוצא רוסי (Aussiedler) שהיגרו לגרמניה. שתי קבוצות אלו, שהגירתן הגיעה לשיאה בשנות התשעים של המאה הקודמת לאחר סיום המלחמה הקרה, מוגדרות כ"שיבת התפוצות" (returning diaspora): אנשים העוזבים מדינה במצב פוליטי וכלכלי קשה ועוברים למדינה הנתפסת בעיניהם כמולדתם ההיסטורית. באותה תקופה, גרמניה וישראל נקטו מדיניות הגירה חופשית בעבור הקבוצות הללו תוך כדי הכרה בזכות המהגרים לשוב למולדתם ההיסטורית, אם יוכלו להוכיח את מוצאם

* Dr. Barbara Pfetsch (pfetsch@zedat.fu-berlin.de) is a professor of Political and Social Science at the Freie Universität Berlin.

הגרמני או היהודי, בהתאמה. כך נהנו שתי הקבוצות הללו מזכויות מלאות כאזרחים וקיבלו סיוע סוציאלי וחברתי בשלבים הראשונים של התיישבותן מחדש. לכאורה נראה שמצבן של שתי הקבוצות האלה מספק כמה פרמטרים אידאליים למחקר השוואתי מעמיק בדבר שימוש בתקשורת בסביבות ובתנאים חברתיים זהים. אך כפי שמתברר, לבסיס ההשוואתי הזה יש החסרונות שלו. לאורך המחקר הכותבת נאבקה עם כמה פרמטרים להשוואה: ההרכב החברתי של קבוצות המהגרים, הרקע הפוליטי והחברתי של המולדת החדשה, הקשר ההגירה, כמו גם ההיצע התקשורתי והמניעים לצריכת תקשורת. אך מאחר שהגורמים האלה שונים בין הקבוצות, קשה לערוך את ההשוואה. ואף על פי כן אליאס משווה בין הרגישויות של שתי הקבוצות וכן בין דיווחיהן בדבר השימוש שלהם בתקשורת. יתר על כן: מאחר שבמחקר חסרים בסיס תאורטי או אנליטי מרכזי וקטגוריות שיאפשרו לה למיין אילו היבטים חיוניים, ולאילו היבטים יש לייחס פחות חשיבות, אליאס מציגה דוח תיאורי של מה שאמרו לה המהגרים ברבים מן הראיונות שערכה. משום כך אפשר לקרוא את הספר הזה כדוח על עבודת שדה של ראיונות עם מהגרים רוסיים בגרמניה ועם מהגרים רוסיים יהודיים בישראל שפתחו את סגור לבם בפני החוקרת.

הממצאים חושפים דפוסים של שימוש בתקשורת בקרב שתי קבוצות שונות בתכלית, בהתחשב בהרכבן החברתי ובמוצאן. הרוסים הגרמניים למשל הם אינדיבידואלים המאופיינים ברקע השכלתי נמוך ובמגורים בעבר בסביבה או באזורי ספר מרוחקים אחרים, והם מושווים לרוסים יהודיים, רובם בעלי השכלה רחבה, שהתגוררו בערים הגדולות של רוסיה. מעבר לשאלת הבחירה העצמית של המרוויינים ולספקות לגבי ייצוגיותם, הממצאים מדווחים כעובדות ללא מידע באשר לשאלה איך בחרה המחברת את הציטוטים שלה, לא רק ביחס למקור, אלא גם ביחס לטקסטים שניתנו במהלך הראיונות למרוויינים ושעליהם נתבקשו להגיב.

וכך, מוצג לקורא נרטיב אמפתי על אודות הרגישויות של שתי קבוצות המהגרים, ובסופו של דבר מתברר כי ההשוואה בין הרוסים בגרמניה ובין הרוסים בישראל מובילה לראייה בצבעי שחור-לבן את תפקידי התקשורת בהקשרים של הגירה, של מדיניות הגירה ובסופו של דבר של שיפוט ערכי של שתי המדינות הנחקרות. אליאס מאפיינת את מדיניות ההגירה הגרמנית כמדיניות "כור היתוך" נוקשה הדוחקת במהגרים הרוסיים להיטמע במבנה החברתי, שנראה כי הוא מונע מהם את האפשרות לשמור על זהותם האתנית. על כן, בשעה שהיצע התקשורת הרוסית מיובא מרוסיה, ותקשורת רוסית אמתית, הנוצרת במיוחד בעבור המהגרים, היא יקרת המציאות, המהגרים משתמשים בטלוויזיה הגרמנית בעיקר כדי לשפר

את כישורי השפה שלהם. ואכן, אפשר לפרש זאת למעשה כתרומתה החיובית של התקשורת הגרמנית לשילובם של המהגרים בגרמניה. לעומת זאת, פרשנות המחברת את רגשות המרואיינים שאליהם נחשפה מגלה תמונה אחרת: מאחר שהמצב הפוליטי והביטחוני בגרמניה יציב, המהגרים אינם מתעניינים בחדשות. עוד מוצג כעובדה שהמהגרים לגרמניה מרגישים מופלים לרעה בידי המקומיים. הם מוצאים את עצמם "מושא למבטיהם החודרניים של המקומיים השופטים אותם בחומרה על כך שאינם עומדים בסטנדרטים התרבותיים של הרוב" (עמ' 149). אין פליאה שלמחברת אין ספק באשר להאשמותיהם של המרואיינים שלה שהתקשורת הגרמנית מלאה בסטראוטיפים שליליים לגבי המהגרים. לפיכך חוסר האמון של המהגרים הרוסיים כלפי מקורות גרמניים וכן הזרות העמוקה שהם מרגישים כלפי מולדתם החדשה נראים כתוצאות הגיוניות של חוסר הנוחות הזוה.

גם התמונה שמציגה אליאס לגבי ישראל חד-צדדית מאוד. כאן המחברת משבחת את ישראל על מדיניות ההגירה הסובלנית שלה המאפשרת שימור זהות אתנית. בהתאם לכך המהגרים הרוסיים בישראל מעדיפים טלוויזיה רוסית בלוויין כתקשורת העיקרית שלהם, ומתנזרים כמעט לחלוטין מתקשורת עברית. אמנם הם מתנגדים ללמוד עברית, שפת מולדתם החדשה, ולדבר בה, אך מאחר שהתקשורת הרוסית בישראל מדווחת בחדשות על האירועים בישראל, המהגרים משתלבים היטב בחברה הישראלית ונטמעים בה חברתית ורגשית. בגלל המצב הפוליטי, המהגרים בישראל משוועים לחדשות ולמידע ומפתחים זהות חזקה עם הרוב היהודי, כמו גם הרגשה של נוחות, של ביטחון עצמי ושל "להיות בבית". על כן, אנו לומדים מן המחקר שצריכה אינטנסיבית של תקשורת רוסית מונעת היבדלות ועוזרת למהגרים הרוסיים בישראל להרגיש כחלק אמתי מן החברה הישראלית. בסופו של דבר, המחקר מוכיח את מה שרצו להוכיח מלכתחילה לגבי מהגרים רוסיים: התקשורת הרוסית בישראל מעודדת אינטגרציה חברתית, ואילו התקשורת בגרמניה מונעת אינטגרציה כזו.

כשהתחלתי לקרוא את מחקרה של נלי אליאס, הייתי סקרנית ולהוטה למצוא תשובות לשאלה גדולה של מחקר תקשורת מורכב וקשה לביצוע. לצערי, מחקר זה לא עזר לי להבין את הדברים הבסיסיים ביותר לגבי תפקידי התקשורת הן בתהליכי ההגירה הן בתהליכי האינטגרציה החברתית של המהגרים. במקום זאת, הוא חיזק שוב ושוב, לפחות בעבורי, את החשיבות הרבה של מזעור משוא הפנים במחקרים של מדעני החברה ושל פרשנותם לממצאיהם.

